

ПРОДУБЉАВАЊЕ ПРОУЧАВАЊА ЦРНОГОРСКО-РУСКИХ ОДНОСА

Нове књиге у Црној Гори доживљавају се као празници. Црногорски народ, рекао бих, генетски, носи тежњу за афирмацијом и преко књиге, поготово ако се ради о књизи која квалитетом представља значајан датум у културној историји. У такве датуме, свакако, спадају књиге др Радослава Распоповића: *Црна Гора и Русија - Огледи и есеји*, коју су штампали Јавно предузеће *Службени лист Србије и Црне Горе* из Београда и *Историјски институт Црне Горе* из Подгорице (2005) и *Руски конзулат у Котору и Црна Гора*, издање Историјског института. Обије ове књиге значе изванредан допринос научној историографији Црне Горе, а др Распоповић се њима потврдио као вриједан историјско-правни писац из области дипломатске историје Црне Горе.

У овим интересантним и научно фондираним књигама обрађени су значајни догађаји и појаве из историје дипломатских односа Црне Горе и великог Руског царства од почетка 18. до првих деценија 20. стољећа. Подсјетићу да знатан дио њихове садржине за стручњаке није била, у основи, непознаница. Јер, њихови основни, магистрални правци већ су изложени у обимној научној монографији др Распоповића: *Дипломатија Црне Горе 1711-1918*. (Подгорица-Београд 1996, 696). Том књигом аутор се представио научној и широј културној јавности као правни историчар, најобавијештенији у области дипломатске историје Црне Горе, писац солидног образовања и широких културних видика. Као рецензент тада сам, између осталог, написао да је овим дјелом Распоповић сигурно утро пут за истраживање још сложенијих тема, а прије свега најсложеније теме коју бисмо жељели да и оствари - *Историја спољне политике Црне Горе до 1918. године*. И заиста, он је радовима из области спољнополитичких односа Црне Горе и Русије потврдио да то може и да оствари. Повод је да га подсјетим на обавезу да напише историју спољне политике Црне Горе. То му остаје у научни аманет.

Књигу *Црна Гора и Русија - Огледи и есеји* сачињавају текстови (укупно 19) које је др Распоповић писао посљедњих година, истражујући дубље везе и дипломатске релације Црне Горе и Русије од почетка 18. вијека до Првог свјетског рата (1916. године). Огледи и есеји су настајали различитим поводима, већином као реферати за међународне скупове у нас и иностранству, или као чланци и мање студије писане за наше и стране часописе. Има у овој књизи и појединих чланака који се први пут публикују, а припремљени су за зборнике са научних скупова, чија се издања припремају за штампу.

Потребу да се Распоповићеви чланци и студије нађу у једној књизи диктирало је и то што су у крајњем сви они посвећени историјским догађајима и спољнополитичким појавама из сфере вјерских, политичких, економских и војних односа Црне Горе и Русије, а и дијелом сагледавањем и разумијевањем руске политике на Балкану до Првог свјетског рата. С обзиром на то да су скоро сви ови текстови штампани у разним часописима и зборницима, или ће тек бити објављени, у нас и на страни, то ни стручна нити шира културна јавност није имала прилике да се са њиховом садржином упозна. Радови су у књизи поређани хронолошки и проблемски, па је таква концепција одредила и наслов књиге *Црна Гора и Русија - Огледи и есеји*.

Остављајући колеги Михајилу Војводићу да о овој научно вриједној књизи исказе свој вриједносни суд који она заслужује, ипак, не могу а да и лично не истакнем сљедеће: др Распоповић је крајње скрупулозно прикупио и проучио бројну изворну грађу, која се за поједине догађаје и теме чак по први пут анализира, консултовао је бројну историографску литературу и са ерудицијом то осмислио, чиме је потврдио да је истраживач истанчаног нерва, познавалац црногорско-руских дипломатских веза и односа без премца у савременој науци у Црној Гори.

х х х

Предмет књиге др Радослава Распоповића, *Руски конзулат у Котору 1804-1806*. је, на први поглед, расправа о једној конкретной историјској дипломатској појави, догађају. Али њена садржина је много шира него што то временски и просторно сугерише њен наслов, јер аутор се осврнуо на сложене политичке процесе и догађаје и оновремене Европе који су били од утицаја на политички, друштвени и вјерски живот Црне Горе митрополита Петра II Петровића Његоша. Управо на те догађаје Русија је готово читаво 18. стољеће вршила пресудан утицај.

Ову значајну студију др Распоповић је започео анализом тијесних веза “руског фактора” и друштвене стварности оновремене Црне Горе и

историјског комплекса познатог под именом *Источно питање*, као и начином његовог рјешавања, у чему је Русија имала веома истакнуту улогу. “Руски фактор” је у Црној Гори био од кључног значаја за изградњу њене државности. У томе је Русија као велики политички покровитељ Црне Горе у међународним односима, посебно њен заштитник према Османском царству, играла кроз читав 18. и 19. вијек пресудну улогу у борби за ослобођење од османске доминације и изградњи њеног државног идентитета.

Из ове студије бива јасно да је Црна Гора крајем 18. вијека већ изашла на европску међународну сцену, а њеном угледу на страни допринијеле су побједи Црногораца и Брђана на Мартинићима и Крусима (1796). Од тих догађаја она се биљежи на политичким мапама као земља полузависна или независна, њој припада политички важно мјесто на међи европског Запада и Истока.

Можда аутор претјерује када у закључку констатује да је Црна Гора “својим национално-ослободилачким замахом... пријетила да угрози политику руске владе према источном питању, чију суштину су изражавали руско-турски уговори о савезу из 1799. и 1805. године усмјерени ка заштити и очувању територијалног интегритета Османске царевине”. Јер, оновремена Црна Гора очигледно није имала ту снагу да угрози политику руске владе и буде покретач рјешавања Источног питања. Ту улогу је, само донекле, донекле по снази могао имати Први српски устанак од почетка 1804. године који је имао све елементе народне револуције у доба великих европских револуција од друге половине 18. вијека до 1830. године.

Оно што је руску владу бринуло, а што тачно запажа и констатује аутор ове монографије, прије свега били су наговјештаји, па и додири и први кораци, успостављања политичких веза с револуционарном Француском, земљом која се развијала у велику силу са тенденцијом доминације у Европи. Утицај Француске буржоаске револуције бивао је све снажнији у Европи, пријетио је и Османском царству и његовом господству на Балкану. Ослонац на Француску, резоновало је црногорски митрополит Петар I и његови најближи сарадници, давао је наду да би оновремена Црна Гора могла да се ослободи суверенитета Османског царства и да се и територијално прошири на околне области. Али, та политика приближавања Француској значила је напуштање традиционалних црногорско-руских савезничких односа и прелажење Црне Горе на страну најопаснијег противника Русије у оно вријеме. Какве је то имало посљедице на црногорско-руске односе на освитку 19. стољећа детаљно се објашњава у овој књизи. Криза у односима између малог и великог савезника у то вријеме добила је је драматичан ток управо од 1803-1806. године.

О кризи црногорско-руских односа на почетку 19. стољећа и раније је писано у нашој и руској историографији, а ње су се дотицали и историчари неких других земаља. Међутим, нико као др Распоповић није успио да минуциозним анализама примарних историјских извора и критичким претресањем историографске литературе покаже и открије све релевантне чињенице из којих произилази да је руска дипломатија, забринута вијестима о политичким контактима Петра I, посредством његовог секретара опата Долчија, са француским званичницима учинила све да спријечи прелазак Црне Горе на страну великог противника Руског царства. У настојању да “дисциплинује” Црну Гору и њеног “стварног шефа” митрополита Петра I Петровића Његоша, руска влада је упутила у Црну Гору царског изасланика грофа Марка Константиновића Ивелића, родом Србина из Рисна, по чину генерал-лајтанта и човјека од великог повјерења руског двора, са задатком да уклони црногорског владика са трона Митрополије, јер га је сматрала виновником за удаљавање Црне Горе од Русије, и да нормализује односе између двије земље. Но, сукоб између Русије и Црне Горе умјесто нормализације тек доласком Ивелића и његовим интригантним радом из Боке против Црне Горе у настојању да уклони црногорског митрополита добио је драматичан обрт. Замишљена стратегија уклањања Петра I и његовог секретара опата Долчија, а што је било мотивисано војним и одбрамбеним разлозима, односно откломом опасности од црногорско-француске сарадње, која је могла да има импликације и на шири балкански простор, у студији Распоповића је успјешно расвијетљена.

Др Распоповић је доказао да су иза Ивалићеве мисије стајали највиши органи Русије - царски двор, руска влада и Свети синод Руске православне цркве. Аутор је бацио снап свијетлости не само на војни и политички него и вјерски аспект оптужби против Петра I. Преношењем политичког и војног обрачуна на црквени терен, Ивалићева мисија постала је још сложенијом, а то се негативно одразило на њене укупне резултате. Снажан и једнодушан отпор владике, Правитељства, свјештенства, гувернадуре Вуколе Радоњића и црногорско-брдских главара био је више него зачуђујући с обзиром на то да је тај отпор учињен јединствено одлучно великом савезнику, непоколебљиво “брањено је право властито одлучивања о свим питањима из унутрашњег живота земље”. То је на први поглед говорило о сазријевању мисли - каже Распоповић - “о потреби заштите сопствене независности, која је пратила почетак државне самосталности Црне Горе”. Све то је испољено према великој сили која је читаво стољеће прије тога дјеловала као заштитник ове мале непризнате земље и бдјела над њеним опстанком. Тај сукоб је

представљао велико историјско искуство и за једну и за другу страну које ће резултирати из овог спорења.

Аутор др Распоповић је извео тачан закључак да су Правитељство, народни главари и народ - ставивши се у одбрану свог митрополита Петра I и права Црне Горе на самосталност - иако оштро одбијајући нападе и захтјеве Руског двора, царске владе и Светог синода, истовремено истицали и своју благодарност великој Русији, као и своју спремност да настали спор истражи умјесто Ивелића неки други руски достојанственик и истину пренесе руској државној елити.

Полазећи од таквог става црногорског митрополита и свих других органа власти, Распоповић зналачки изводи закључак да се у Санкт Петербургу изградио нов политички став према рјешењу кризе са Црном Гором, а то је: не да буде уклоњен са трона митрополит Петар I већ да се покушају другим дипломатским средствима остварити циљеви "руске спољне политике". У том смјеру рјешење је нађено у установљењу Руског конзулата на аустријској територији у Котору 1804. године, у сусједству Црне Горе, који ће имати далеко шире дипломатске прерогативе од уобичајених.

Оснивањем конзулата у Котору учињен је заокрет у политици руске владе према Црној Гори и "битно измијењен однос према црногорском митрополиту Петру I". Очигледно је било "да више није постојао простор да се канонским путем утиче на нормализовање односа" између Црне Горе и Русије. У том заокрету, осим настојања да се истисне француски утицај у Црној Гори, радом Руског конзулата желио се "ограничити политички притисак" и великог сусједа - Аустрије (од 1797. године) који је она вршила на унутрашњи живот ове мале земље. Аутор је луцидно истражио и показао да је Руски конзулат, иако је његов рад временски трајао нешто мање од двије године, као једна од више руских конзуларних установа на аустријској територији, осим прописаних конзуларних дужности, дипломатски дјеловао и ван граница Аустрије, прије свега имао је обавезе да прати укупне прилике у Црној Гори, па и шире (у турској Херцеговини и Скадарском пашалуку).

Др Распоповић је анализом историјске грађе показао да је проширени опсег дјеловања конзула Мазуревског на простор Црне Горе и Брда потврђен и одлуком Општецрногорског збора, одржаног 7/19. августа 1804. године, на дан Преображења Господњег, када је одлучено да и Петар I и "народ црногорски и брдски..." "...метну на овог конзула сва своја дјела с аустријским правитељством...". На овом Збору Мазуревски је иступио замјењујући болесног Ивелића, у својству царског изасланика, донијевши грамату цара Александра I, коју је прочитао окупљенима (пред 1.600 Црногораца и Брђана) - гувернадуру Радоњићу.

Био је то истовремено и чин благог измирења последице много изречених тешких оптужби од руске стране, као и оштрих и опорих одговора у форми писама и својеврсних “резолуција”, упућиваних на адресе највиших државних и црквених власти Русије, од црногорске стране.

Рад конзула А. О. Мазуревског битно је допринио нормализовању односа између Црне Горе и Русије, што генералу Ивелићу није успјело. У свему - истиче Распоповић - Руски конзулат је допринио и афирмацији Црне Горе у међународним односима. Мазуревски је успио и да увјери Петра I и његове најближе сараднике у неспорно антируски рад опата Долчија, због чега га је црногорски суд осудио на смртну казну, а која је одмах замијењена вјечитом робијом. Долчи је у затвору у манастиру Стањевићима убрзо и умро као заоченик под мистериозним околностима, али те околности Распоповић није истраживао ни објашњавао.

Када је ријеч о раду Руског конзулата у Котору ваља истаћи да је Распоповић у вези с његовом надлежношћу виспрено указао и на нека, рекли бисмо, теоријска питања из домена дипломатије односно конзуларне легелативе и праксе онога времена. Показавши да су његова овлашћења била знатно шира од уобичајених конзуларних активности на одређеној територији, извео је закључак да је улога Руског конзулата у Котору “била важна, не само за међународну афирмацију црногорске државности већ и због тога што је, обављајући повјерене послове, он значајно допринио и развоју државотворне свијести у Црној Гори”.

У закључку ове студије др Распоповић сасвим тачно и прецизно истиче да се Руски конзулат у Котору појавио као историјски феномен “којим је обиљежена специфична етапа Аустрије у периоду од октобра 1804. до почетка 1806. године, он је представљао један од првих облика дипломатско-конзуларног представљања Црне Горе у односима са сусједним државама”. Рад Конзулата је престао када је Пожунским миром (1805) Аустрија била обавезана да Истру, Далмацију и Боку Которску преда Француској, односно када је Котор и цијелу Боку у међувремену преузела од Аустријанаца црногорска војска предвођена Петром I, и бокешки устаници, у сарадњи са руским поморским снагама адмирала Сењавина. Тако је завршено дјеловање ове дипломатске установе која је несумњиво одиграла значајну улогу у једном важном сегменту црногорске прошлости у вријеме када се одвијао почетни процес конституисања црногорске државе.

У изради ове студије, као што је већ речено, др Распоповић је користио нове али и познате изворе, углавном руске и наше провенијенције, претресао је и обимну историографску литературу, старију по настанку али и најновију, и све то зналачки изанализирао, осмислио и на синтетички начин изложио. Ова историјско-дипломатска студија ће

му трајно обезбиједити, увјерен сам, као и претходне књиге овог марљивог аутора, мјесто у историјској и дипломатској литератури. И ова књига написана је јасним стилем, једрим језиком, лако читљивим и за обичног читаоца.

На крају рекао бих и ово: У овој, као и у претходним Распоповићевим књигама, има историјских догађаја и појава који могу бити захвални за аналогију и са савременошћу, што је још један од квалитета које за размишљање њихови садржаји нуде.

Академик Миомир Дашић

Подгорица, 4. маја 2006.